

Kleisz Teréz: Elméleti látószögek a jelenkori közösségek állapotáról és a közösségfejlesztés lehetséges céljairól

Bevezetés

A közművelődési színtereken honos művelődési, közösségi tanulási formák (klubok, körök, alkotócsoportok, népfőiskolák, párbeszédkörök, közösségi tervezési műhelyek, helyi civil egyesületek, műhelyek, kampányok stb.) mind a felnőttnevelés humanisztikus tradíciójára épülnek. Művelt és tájékozott személyiségek, közösségek formálódásához járulnak hozzá. Változatos társadalmi szituációkban, kitágítva az ön- és valóságismeret kereteit, az ön- és társadalomalakító képesség növelését szándékolják. Valójában az a tét, hogy miféle jelentésekkel ruházzák fel a résztvevők a tanulás- művelődés folyamataiban való elmerülést, hogyan viszonyulnak a közösségi-társas lét szerepeihez, milyen léptékű életcélokra vállalkoznak. Miképp adnak értelmet a létüknek, kapnak-e ezekhez forrásokat a közművelődés terepein?

A jelenkor két nagy holisztikus tanuláselméletének megfogalmazói Knud Illeris (2015) és Peter Jarvis (2006) az emberi lét egzisztenciális lényegeként fogják fel a tanulást, a művelődést. A *létezés és a valakivé válás*, a *valakivé levés* folyamatát írják le a fogalom segítségével. Az UNESCO az 1972.évi Faure-jelentéstől hasonló célrendszerrel képviseli az ún. „tanuló társadalom” paradigmát, egyetemes humánfejlesztési célokat megadva a közművelődés számára is: megtanulni *tudást szerezni*, megtanulni *cselekedni*, megtanulni *együtt élni* másokkal, megtanulni *kiteljesíteni a személyiségünket*, megtanulni *a földünkre gondot viselni*: ezek a fő pillérek. (Delors, 1997)

A *közösségfejlesztés* szemléletének háttérében is azon értékválasztás munkál, hogy az emberek képesek, illetőleg képessé tehetők alakítani saját világukat. Döntő szempont, hogy az állampolgárok a saját életüket jobban uralhassák, az ehhez a szükséges tudásokat, élményeket, műveltséget, kompetenciákat tapasztalati úton megszerezhessék. Szerencsés, ha a társadalmi-kulturális intézmények kínálata és felfogásmódja segíti és támogatja ezt a célt. A jogokhoz és a kondíciókhoz való hozzáférés lehetősége nagyon egyenlőtlenül, gyakran igazságtalanul oszlik el a népesség csoportjaiban, így az egyenlőbb esélyteremtés, a társadalmi inklúzió növelése minden

komoly művelődéspolitikában vezérlő elv.

A közösség kategóriája a kultúráközvetítő, kulturális fejlesztő szakmai közeg fókuszában áll, célként és eszközként egyaránt elgondolható.

A közösségi részvétel motiválása és támogatása igényli a "képesse tevő" szemléletet, az ehhez igazodó metodikát, az animálás gyakorlatát. A közösségfejlesztési szakmai felfogásmódban gyökerező tevékenységek hozadéka meg is mutatkozik a kulturális demokrácia és a társadalmi beágyazottság növekedésében. Lendületet kap az önszerveződés, az érett felelősségvállaló magatartás és a civil cselekvési erő.

Kordiagnózisok, elméleti látószögek, társadalmi kihívások

Milyen társadalmi látteleket kínál a kortárs társadalomleírás és a társadalmi mozgalmak világa? Miért van szükség közösségekre, a közös összefogás tapasztalatára, társadalmi részvételre? Mi erodál, mi hat jótékonyan?

A kiválasztott szerzők koncepcióiból kiviláglik, hogy mit látnak a társadalmi valóság fő elemeinek, valamennyire következtetni lehet arra is, hogy tudnak-e választ adni a jövőbeli irányok kérdésére, de természetesen ritkán jelződik a Van és a Legyen közötti út kimunkálása, ez a közösségfejlesztésben elkötelezettekre vár.

A szövegek írói a „kizökkent a világ” –érzését tematizálják. Giddens az „elszabadult világ” kifejezést alkalmazza a globalizációs viszonyokat megragadni akaró munkája címében (Giddens, 2005).

Zygmunt Bauman cseppfolyós modernitásnak írja le a posztindusztriális kor társadalmait. A korábbi szilárd, biztonságot nyújtó társadalmi egységek (család, munka, közösség stb.) kontúrjaikat veszítik, cseppfolyósodnak, s az újabb formák törékenynek, átmenetinek tetszenek. Bizonytalanság, biztonsághiány uralkodik, sokan szembesülnek a korábbi társadalmi védelmek leépülésével, kiszorulnak a stabil munkából, teret nyer a nyers individualizmus és a gyökértelenedés, s vele a növekvő stressz, betegségek és öndestruktív folyamatok. Az a hit is elvészni látszik, hogy kemény munkával ki lehet törni az alacsonyabb pozíciókból. A világ népességének leggazdagabb felső 1-5 százaléka olyan nagyságú (és egyre növekvő arányú) vagyont birtokol, mint az összpopuláció 50-70 százaléka. Ez az erős polarizáció szétfeszíti a társadalmi integráció szöveteit globálisan is, a nemzeti társadalmak szintjén is. Az elitcsoportok egyre kevésbé érznek felelősséget a kiilleszkedőkért, már nincsenek olyan szófordulatok használatban, hogy a „mi szegényeink”. Az elit a földrajzi terekben is mobil, s így módja van a felelősségek áthárítására, a társadalmi kötelezettségek alóli kibújásra.

Bauman nagyon problematikus tünetnek látja a közügyektől való elidegenedést, a közszféra elvékonyodását, a publikus terek sorvadását, a demokrácia működésének elégtelenségeit, a globális vállalatbirodalmak és a globális kapitalizmus piaci logikájának uralmát. Ezeket mind a fogyasztói társadalom következményének tekinti. A javakat, szolgáltatásokat az egyéni szabad (vásárlói) választás tárgyaként folyamatosan felkínáló, elcsábító vágykeltési társadalmi-gazdasági gépezet a szubjektív, intenzív, hedonisztikus élmények keresése felé löki az embereket. Az újabb és újabb termékektől várt kielégülések láncolata fogyasztói identitást (s nem állampolgárit) teremt, a személyiséget a könnyű meggyőzhetőség és a privatizáló életmód felé tereli.

Bauman úgy látja, sokan beszélnek manapság a közösségekről, jelentőségükről, de azok egyre kevésbé észlelhetők. A lokalitások reneszánszát is árnyképnek ítéli, hisz a globalizációs folyamatok terében egyre kevésbé uralják létfeltételeiket.

A kulturális rétegződéskutatások is jelzik a homogén ízlésű és státusú miliók, társadalmi csoportok, szubkulturális közösségek elkülönülésének, egyfajta kasztosodásnak a növekedését, s ezáltal a társadalmi inkluzivitás deficitjeit.

Richard Sennett amerikai szociológus azzal a tézissel állt elő pár éve (2012), hogy a jelenkori társadalom szinte leépíti az emberek kooperációs készségeit, különösen a különbözőnek, másnak tartott emberekkel. A társadalmi viszonyok, intézmények, technológiák és a fizikai terek egyaránt elhatároló, izoláló, szegregáló folyamatokat tartanak ébren, amelyek nem segítik a komplex kooperációs készségek elsajátítását, sőt ellenkezőleg. A mi-ők megkülönböztetés túlzott felerősödése konfliktusokhoz, nemegyszer agresszióhoz vezet.

Szerzők sokasága ír mind az általános társadalmi bizalom, mind az intézményekbe vetett bizalom elapadásáról, a közösségi együttműködés nehézségeiről, ugyanakkor az ún. társadalmi tőke fontosságáról.

Robert Putnam a kilencvenes évektől újítja fel a társadalmi tőke-koncepciót, ír az amerikai társadalomban tapasztalható közösségi élet szürküléséről, a részvételi hajlandóság és civil elkötelezettség eséséről, s lesz nagy elindítója e témakör kutatásának. Nézete szerint a társadalmi tőke (a kapcsolatháló gazdagsága, a kölcsönösség normáinak érvényessége, a közbizalom állapota) erőforrás egy társadalomban, a közjó részeként működik. Az általa megkülönböztetett típusok, az ún. összekötő és az áthidaló társadalmi tőke jó egyensúlya előnyöket hoz a gazdasági tranzakciókban, a társadalmi kohézióban, a politikai demokrácia szintjében, az életminőségben. A társadalmi tőke közösségi kooperációra és közösségi cselekvésre ösztönöz. Az összekötő tőke egy-egy adott közösségen belüli szolidaritási erőt fejezi ki, az áthidaló társadalmi tőke a rétegeken, osztályokon átnyúló kapcsolatokat jelzi. A társadalmi tőke fejlesztéséhez a szocializációs környezet és a közösségi nevelés -művelődés rendszere nagyon sokat tud hozzátenni.

Ulrich Beck az erőltetett individualizáció téziséből következően arra figyel, hogy a hagyományos kollektív nagycsoportok fokozatosan feloldódnak, az egyén kiszakad a korábbi rendi vagy osztályjellegű formákból, réteggkulturákból, stabil determináltságokból, védettségekből. Az életutak tipikus mintázatai megtörnek. Az újonnan létrejövő közösségek, ill. koalíciók heterogén érdekek, értékek, divatok, szituatív tiltakozások, esetlegességek mentén konstituálódnak. Az ember alkotta kockázatok katasztrófákká formálódnak, megrendülnek a biztonságot nyújtó társadalmi struktúrák, nő a bizonytalanság. De úgy látja, hogy a társadalmi vagy természeti katasztrófák (pl. a klímaváltozás) létre tud hozni kikényszerített közösségeket (az egy csónakban ülünk elve alapján) akkor is, ha nagyon különböző kulturális háttérűek a résztvevők.

Az elmúlt évtizedekben a közösségek eróziójának témája a fokozódó individualizációs folyamatok terében a nyugati demokratikus társadalmakat leíró jelenkori látletelekben is állandósult. Létrejött egy vitázó diskurzus, leginkább az Egyesült Államokban, a politikai filozófia terepén az ún. komunitáriánusok (erős közösségelvű társadalomfilozófia képviselői: Michael Sandel, Charles Taylor, and Michael Walzer), s az individuum szabadságát féltő liberális felfogásúak (libertáriusok) pl. John Rawls, Robert Nozick, Ronald Dworkin között.

A társadalmi gyökértelenné válásra a komunitáriánusok válasza az érzelmi mentsvárként tekintett gyöker-közösségek felmutatása. A kitüntetett referensek elsősorban a hely, az otthon (a szomszédság), a közös múlt közösségei (nemzet, az etnikulturális csoportok) és a kisközösségek (család, tanulói, vallásos, munkahelyi, önkéntes bizalmi közösségek.), amelyek az egyéni póréhaszonérdekek ellen tudnak hatni. Nézetük szerint a kollektív történetiségbe, sorközösségbe beágyazott érzelmek azonosságán alapuló identitás, a tradíciókba beleszületés tisztelete, a közösen osztott alapértékek a fontos közösséget szervező erők. Az ember csak közösséghez tartozva létezhet, állítják, a közösségekhez tartozás erősíti a morális kötelezettségeket, amire a mindent áruként néző világban nagy kereslet lenne.

Az individualitás, az egyéni méltóság értékét, az autonómiát a túlzott közösségi hatalomtól, tekintélytől, egy adott közösséget nemegyszer jellemző illiberális gyakorlatoktól féltők egyéni szabadságjognak tekintik a közösségekbe illeszkedést, a közösségek teremtését, de az azokból való kilépést is. Számukra a szabadságjogok, a jogállami törvények, az egyes ember véleményének tisztelete áll a centrumban, nem fogadják el a közösségi vezetésnek vagy karizmatikus vezetőknek való alávetés jogosságát, a közösség nevében történő elnyomás semminemű formáját. Az individuumot szabad, aktív ágensnek, önmaga által vezéreltnek látják, aki közösségi hovatartozásait felülbírálhatja, újrafogalmazhatja, identitását konstruálhatja.

Amitai Etzioni és William A. Galston indította útjára a 90-es években a "Responsive Communitarianism" gondolatcsere- platformot, mozgalmat (a polgárok igényeire fogékony közösség-elvűség, értékelvűség) amely elutasítja magától a korábbi kritikát, miszerint a közösségi autokrácia, hierarchia- és tekintélyelvűség vagy a tradicionális felfogás (nők és kisebbségek jogainak el nem ismerése) jellemezné felfogásukat. Az új irány kiáltványa kiegyezést hirdet a két irányzat között, s az akadémikus elméleti szintet elhagyva a pragmatikus közpolitika szférájára kívánnak hatni. A jogok és a kötelezettségek dinamikus egyensúlyát, az egyén és közösség egymásrautaltságát, a partikuláris és az egyetemes értékek egyensúlyának megtalálásának lehetőségét vallják. Elszánt hívei a részvételi demokráciának, a szubszidiaritásnak, a közösségi nyilvánosság kiszélesítésének, a közösségekbe beágyazódó egyénnek. Nem gondolják, hogy a demokráciát leírja pusztán a többségi döntés, az ellenvélemények elnyomása. A közösségek morális hangjának felerősítését (a felvállalt kötelességképzetek nyomán) várják mozgalmuktól. Az egyéni szabadságjogok érvényesüléséhez és a társadalmi kötelezettségek felvállalásához egyaránt szükségesnek látják, hogy olyan közösségekben szocializálódjanak az emberek, amelyek megtanítják őket a más véleményűek tiszteletére, az eltérő értékvilágok megértésére, a valódi párbeszéd normájára.

A közösségek tekintetében hasonlóan pozitív szemléletet képvisel Manuel Castells is, aki a kollektív identitás-mozgalmak (kisebbségi, feminista, etnikai, lokalitás, nemzeti stb.) reneszánszáról ír. A hálózati társadalom fogalmát ajánlja olvasóinak, hogy megértsék az új globálkapitalista világot. A kommunikációs technológiák általi behálózódás, az internet megnöveli a társadalmi kommunikáció mindennemű formájának az esélyét, de különösen a kapcsolatok kidolgozásának lehetőségét, a tudások és információk megosztását, s ezzel mások meggyőzőhetőségét. Ez hatalmi tényező. A közösségek, társadalmi mozgalmak nagy hatású eszközrendszert kaptak a technológia által kimunkált kommunikáció és hálózatépítés lehetőségével. Castells a domináns globális hálózati kapitalizmus által negatívan érintett társadalmi csoportok esetében látja a közösségek képződésének új erejét. Tipológiájában elsőként a "legimizáló identitást" mutató civil társadalmi csoportokat mutatja be. Ezen alakzatokat a domináns polgári társadalomhoz igazodó konform, megszokott civil alakzatoknak írja le, olyanokként, amelyek a globalizációs tétek szempontjából

nem jelentősek.

Markáns közösségeket teremt viszont a szembenállás. A radikális individualizmust és a globalizációs folyamatokat kihívó, ún. defenzív identitást mutató csoportok harciasan védik a saját értékrendjüket, hitüket, érdekeiket. Zártabb jelleget mutatnak, erős szenvedélyekre képesek. Példaként a vallási fundamentalisták, a család hagyományos értékeit hívók, a lokális közösségek és a nacionalisták erőteljes kollektív kulturális identitásmozgalmait említi.

A "projekt-identitású" társadalmi mozgalmak is kritikusak, de nem a tradicionális értékek védelméért lépnek fel, inkább megváltoztatni akarják az uralkodó beállítottságokat valamely új érték és emancipációs törekvés jegyében. A társadalomkritikából kinőve alternatív megoldások hevítik őket, proaktív módon törekednek a viszonyok transzformációjára, új kulturális kódok, intézmények bevezetésére. A környezetvédő, ökológiai életforma-mozgalmak és a nőmozgalom bizonyos típusai kínálkoznak számára példaként. Ezen „új társadalmi mozgalmakban” látja a jelenkori társadalom megújulási-tanulási képességét, új kulturális minták születését, másfajta termelési-fogyasztási logikák megjelenését. A közösségek vitalitásában az identitás felerősödő szerepét látja.

Más szerzők látják a valahová tartozás akarás érzelmi erejét, de látják a közösségi kapcsolatok deficitjeit is.

Nico Stehr a későmodern tudástársadalmak diskurzusához érdekes gondolatokkal - szintén optimista kicsengéssel - járul hozzá. Értelmezése szerint a XXI. század elején egyre igazabbnak tűnik Francis Bacon ismert tézise a „Scientia est potentia,” azaz „a tudás hatalom” összefüggéséről. Úgy ítéli, a tudás (a tudáshoz való széles hozzáférés) tulajdonképpen közösségi cselekvési kapacitással egyenértékű, s ez növekszik. A civil társadalmi kreativitás mozgásba hozása azért válik erőteljesebbé, mert a nagy társadalmi intézmények (iskola, egyház, hadsereg, állam stb.) irányítási lehetőségei az emberi viselkedés befolyásolására, a társadalmi rend kikényszerítésére egyre törékenyebbek. (A modern társadalmak törékenysége, 2007)

A közösségi munka/közösségfejlesztés területe: lényegi jegyek

„A közösségfejlesztés (community development), vagy közösségszervezés (community organisation) felfogásunkban elsősorban települések, szomszédságok (településrészek), kisebb térségek közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak, közösségeiknek és azok hálózatainak, valamint a szükségletek mértékében a közösségfejlesztőknek is, akiknek bátorító-ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti vagy kiegészítheti, megerősítheti a meglévő közösségi erőforrásokat.”- írja Varga A. Tamás és Vercseg Ilona (1998, 22 p.) alapművükben, amelynek bevezetőjében a közösségfejlesztést a, társadalomalakító reformkonceptióként, b, módszerként, c, formálódó segítő szakmaként, d, egyfajta társadalmi mozgalomként értékelik.

Ebben az összefoglalóban én a szakmai dimenziót hangsúlyozom.

Egy professzionális terület leírásakor fontos a sajátos tudások megragadása (tudni mit tenni, tudni miért tenni, tudni hogyan tenni), a képességek oldala, valamint nagyon fontos elemként csatlakozik **az akarni tenni - mint az elkötelezett identitású, értékvezérelt személyiség attitűdjei.**

A közösségfejlesztés **professzionális fejlesztő-támogató tevékenység, tudatos szakmai beavatkozás**, amelynek egész hitvallása arról szól, hogy hogyan lehet **mély szakmaisággal azon dolgozni, hogy a „laikusok” közösségi erővé szerveződve képesek legyenek változtatni sorsukon** és társadalmi kapcsolatrendszeiken, s a kiváltott társadalmi mozgások eredményeképpen jobb legyen számukra az élet, legyenek úrrá problémáikon. Ehhez szükséges a társadalmi változás koncepciójának megértése, a léptékek érzékelése, a változások motívumainak, akadályainak, feltételeinek áttekintése, a diagnózis, a tervezés és a megvalósulás elemzési-értékelési képessége. A társadalmi változások nem mindig azonosak a fejlődés fogalmával. Utóbbi a mássá levéssel, a szignifikáns minőségi átalakulással egyenértékű. Nem mindegy, kinek az érdekében zajlik a fejlesztés, kik a fejlesztés aktorai, kik a megbízók, milyen társadalmi területet, milyen céllal, hogyan kívánnak fejleszteni. A közösségfejlesztés elsősorban a humán és közösségi kapacitásokat fejleszti, de kapcsolódhat szervezetfejlesztéshez, település- és térségfejlesztéshez is. A közösségfejlesztési folyamatban a mozgásba hozási fázis után a közösség maga fejleszti magát.

A közösségfejlesztés mint a tudatos szakmai beavatkozás egy típusa megkívánja az etikai felelősségi viszonyok átgondolását is. (lásd: Varga A. Tamás-Vercseg Ilona, 1998, pp.59-68.

1. Értéktelített tevékenység, amelyet a humán fejlődés erejében való hit alapoz meg, s az, hogy a tapasztalatok értékelése és a visszajelzések nyomán átépül(het) az emberek valóságészlelő-értelmező rendszere, s a megújult látásmódok és közösségi kapacitásfejlődés által vezérelt közösségi cselekvések progresszív változást eredményeznek kis vagy nagyobb léptékben az adott társadalmi környezetben. Ennek nyomán nőnek az életésélyek, egyenlőbb, igazságosabb, inkluzívabb a társadalom, amely egyre jobban tud önmagára hatni.

A közjóért tenni akarás és a társakkal együttműködő cselekvések bevallalalása alapvető. Az interakciók szintjén a közösségi részvétel szélesítése, az egyenlő méltóság, az egyenrangúnak elismerés, az egyén és közösségi akaratszabadság és együttműködés tisztelete, a demokratikusság, a kölcsönös elfogadás, a szolidaritás írják körül a követendő alapértékek halmazát. A "szabadság, az értelem és a demokrácia védelme", mondhatnánk C. Wright Mills-szel, aki arra figyelmeztetett, hogy azoktól, akik csak a társadalomtudományos munka néhány részlemére szakosodnak, nem várható a társadalmi valóság mély feltárása, a kiváltó okokra rálelés sőt, nemegyszer munkájukkal csak a fennálló hatalmi viszonyok elfedéséhez és igazolásához járulnak hozzá.

A közösségi munka, a közösségfejlesztés korai történeti változataival is megesett ez a jelenség, elsősorban a társadalomba beilleszkedő, alkalmazkodó magatartások kialakítását szándékozták, a fennálló társadalmi rend viszonyait elfogadva. Azaz az értékrendszer koherenciája, tudatossá válása szakmai követelmény.

„A közösségfejlesztés kulcsfontosságú támogatója az aktív és demokratikus társadalmi részvételnek, támogatja a hátrányos helyzetű és kiszolgáltatott helyzetben lévő közösségek autonóm véleménynyilvánítását. Olyan értékrend és alapelvek mentén határozza meg önmagát, mint az emberi jogok, a társadalmi bevonás, az egyenlőség és a sokszínűség elfogadása, amelyeket meghatározott eszköz- és ismeretrendszeren keresztül érvényesít.” (Budapesti Nyilatkozat, 2004)

Paul Henderson (2006) az angol szakmai szervezet 2001.évi felmérésére hivatkozva 5 értéket közöl, amelyek a közösségi munka gyakorlati szakembereinek véleményét tükrözik.

- *Társadalmi igazságosság* – az emberek képessé tétele arra, hogy érvényt szerezzenek emberi jogaiknak, kielégítsék szükségleteiket és nagyobb beleszólásuk legyen az életüket befolyásoló döntéshozatali folyamatokba.
- *Részvétel* – az emberek demokratikus bevonásának elősegítése az életüket befolyásoló kérdések megoldásába a teljes állampolgáriság, az autonómia és a közösen gyakorolt hatalom, valamint a készségek, tudás és tapasztalat alapján.
- *Egyenlőség* – az olyan egyéni megnyilvánulások, illetve intézményi és társadalmi gyakorlatok megkérdőjelezése, melyek diszkriminálják és marginalizálják az embereket.
- *Tanulás* – az olyan készségek, tudás és szakértelem elismerése, mellyel az emberek hozzájárulnak a társadalmi, gazdasági, politikai és környezetvédelmi problémák megoldásához, illetve melyeket e folyamat során sajátítanak el.
- *Együttműködés* – közös munka a megfelelő tevékenységek meghatározásában és végrehajtásában, a különböző kultúrák és hozzájárulások kölcsönös tisztelete alapján."

Tanulmányában új, a jelenlegi világállapothoz igazodó értékekre is javaslatot tesz, megnevezve a környezeti igazságosságot, a toleranciát, a sokszínűséget és a társadalmi kirekesztettség elleni fellépést.

2. A szakmai szerepfelfogás: *facilitátor, az animátor, a katalizátor, a támogató-fejlesztő.*

közösségfejlesztő szakember legfőbb szakmai tudása a **facilitálás képessége**. Nem a szakértői szerepkör, a szakmai autoritás, a monopolizált szaktudás képviselőjeként működik a közösségfejlesztés folyamataiban, hanem **ösztönöz, képessé tesz, bátorít, animál, támogat, klímát csíhol, bizalmi légkört és feltételeket teremt, kérdez, visszatükröz** stb. igékkel írható le a szakmai tevékenysége. Ezek mind általános készségeket, indirekt típusú munkát jeleznek, amelyek csak egy meghatározott intervenciós folyamatban nyerik el helyi értéküket, és határozottan nehezen formálódnak sztenderdizált eljárásrendszerre. A közösségfejlesztő alulról felépülő fejlesztési stratégiát ösztönöz, a közösségekkel együtt, s nem csupán értük, helyettük dolgozik. Segíti az önszerveződést, az érintettségéből kinövő közösségi ügyek meglátását, a közösségi problémamegoldást. Nem szervez „nekik” valamiféle ellátást, gondoskodást. Folyamatosan segít a kapcsolatok szervezésében, a társadalmi tőke építésében, a stimuláló tanulási környezet megteremtésében, a helyzetet átvilágítani tudó tudások megszerzésében. A mai - projektekben gondolkodó - korszakban fontos az időtáv is, a közösségfejlesztő sokszor megadott időkeretek között vállal megbízatást. Ha a közösségi képességek éretten kifejlődtek, s szervesen, önjáró módon tudnak tovább fejlődni, létrejön az önállóan megbirkózni tudás képessége, akkor véget ér a közösségfejlesztő animáló-facilitáló (mintaadó) szakmai közreműködése.

3. A közösségfejlesztés sajátos szakmai eljárásokat, többnyire *non-direktív, facilitáló jellegű módszertant* alkalmaz, *a tapasztalati tanulás formáit ösztönzi, bátorítja.*

Onnan kell indulni, ahol a közösség van - hangzik el sok szakértőnél, a közösség maga fedezi fel saját értelmezési kereteit, értékeli megoldásait, a saját tapasztalat tanulságaiból építkezik tovább. Ez a tanulócentrikus vezérlés sokat köszönhet Carl Rogers humanisztikus pszichoterápiás

felfogásának is, amelynek értelmében minden ember rendelkezik olyan belső erőforrásokkal, amelyekkel képes megváltoztatni önmagát, még ha ennek nincs is mindenki a tudatában. Az informális autonóm tanulás képviselői szerint három elem kombinálódása kell a társas tanulási szituációban: szükséglet és motiváció, valamint lehetőség a tanulásra.

David Kolb tapasztalati tanulási modellje 4 fázis körforgásos ismétlődését tekinti a tapasztalati tanulás lényegének: a konkrét tapasztalat – a megfigyelés/rendszeresítés/reflexió – a következtetések általánosítása, koncepciók formálása – s ezek tesztelése/kipróbálása c. szakaszok ciklikus visszatérését.

Paulo Freire, a nagy brazil felnőttoktató is hat a közösségfejlesztés szemléletére, módszereire. Az ő ún. „elnyomottak pedagógiája” (így nevezi a hátrányos helyzetű, szegény, kirekesztett csoportra irányuló humán fejlesztést) megkíván - egy transzformatív átalakulást előidéző - sajátos metodikát. A résztvevők nem narratív tanári magyarázatokat kapnak, autoritással kimondott tudást, hanem problémafeltáró kérdéseket, stimuláló példákat, saját gondolkodásra serkentő modelleket. Elsődlegesen nem verbális kódolású anyagokat javasol. (fotók, rajzok, dalok, drámajátékok stb.) Az ezek nyomán kialakuló érzelmek, indulatok motiválják a közösség tagjai közötti párbeszédet, a megszokott percepciók és ideológiai magyarázatok kritikáját, szétzúzását, a megértés során bekövetkező felfedező erejű tudatosodást. A gondolkodás – tervezés – cselekvés – kritikai reflexió – új inputok, gondolkodás – tervezés – cselekvés – kritikai reflexió stb. ismétlődő ciklusai lassan elhozzák az új módon való közelítést, a vágyat a felszabadulásra, a reményt, a változást hozó cselekvést. A kritikai pedagógiának is nevezett szemléletmódot a latin-amerikai felszabadító teológia is magáévá tette.

Az amerikai Saul Alinsky a közösségi munkát azoknak ajánlja, akik pragmatikus lépések sorában meg akarják változtatni a világot, akik magán a társadalmi rendszeren belül képesek dolgozni a változáson, feltéve, ha erre a politikai berendezkedés hagy némi szabadságfokot. Kifejti, hogy radikális társadalmi változások akkor következnek be, ha hosszasan felhalmozódnak a változást előidéző attitűdkészletek, mentalitások, érzelmi állapotok, ha megteremtődik az a klíma, ami véglegesen megrendíti a korábban szokásos mintázatokat. (Alinsky,1989)

4. Mire irányul a facilitáló metodika? *A közösségfejlesztés folyamatcéljai: képessé tevés és képesség válás.*

A fejlődési folyamat során egyéni és közösségi képességek fejlődnek ki, s új minőségre jutva érhető el hatékony cselekvési erő. Az ún. képessé tétel (enablement) elsődlegesen az egyéni szinteken zajlik, de vele párhuzamosan fontos, hogy a közösségi kompetenciák is megerősödjenek, amelyek birtokában egyre hatékonyabb a bevonódás a közügyekbe, s azt is megélik a résztvevők, hogy a hangjukra figyelnek, komoly hatással, befolyással tudnak lenni az adott probléma megoldására, sőt a skála végpontján közösségi döntési jogosítványok is megszerezhetők számukra. Azt a folyamatot, amelyben a relatíve hatalom nélküliek (a sokszor kirekesztett, kiszolgáltatott, tájékozatlan csoportok) szervezettsége, képességei nyomán kivívódik egy erőpozíció a hatalmi térben, részesednek a hatalomból, ún. empowermentnek, nevezik, amelynek nincs teljesen adekvát magyar megfelelője, leginkább a hatalommal való felruházás, a civil kontroll megszerzése kifejezésekkel találkozunk. Remek célmutatója lehet a közösségfejlesztési folyamat eredményességének. Az ún. részvételi létra (Arnstein,1969) nyolc fokozatának legfelső 2 szintje tartozik ide. Ez a sokat idézett koncepció felidézi az ál- vagy üres részvételi formák típusait,

amelyek többnyire csak PR-technikákként léteznek a hatalmi csoportok kezében, nem kínálva fel a valódi társadalmi részvétel esélyét. Fokozati különbség mutatkozik abban, ha csak tájékoztatásra vagy konzultációs fórumra szól a meghívó, s meghallgatják ugyan a véleményeket, de semmi sem kötelezi a döntéshozót, hogy figyelembe vegye ezeket. A tanácsadói testületekben vagy a partnerségekben folyó érdekegyeztetések, tárgyalások során már erőteljesebb a döntésbefolyásolás, s a legfelső 2 szinten már el lehet érni, hogy a döntést delegálják egy adott közösségnek, ill. felruházzák hatalommal a közösségeket mind a döntés, mind a működtetés szintjein is.

„Az empowerment a képessé tétel azon fázisa, amikor az önmeghatározáson túljutva, a valahová tartozás örömteli élményétől megerősödve, a közösségnek nyíltan fel kell vállalnia érdekeit/céljait, tárgyalóképessé kell válnia más hatalmi csoportok képviselőivel szemben, fel kell ismernie saját hatalmi pozícióját, és mernie kell élni ennek a hatalomnak az eszközeivel a közösség érdekében.”... Az empowerment egyik lényeges, bár kevésbé hangsúlyozott és gyakorolt eleme az, amikor az eddigiekhez képest másik oldalt: a hatalmi helyzetben lévő csoportokat tesszük képessé ennek az újfajta viszonyrendszernek az elfogadására.” (Lakatos, 2010, 44-45p.)

Az empowerment szemléleti keret a közösségfejlesztés stratégiájaként jól illeszkedik a polgárjogok valódi realizálásának, a demokratikus állapotok elmélyítésének céljához.

5. A közösségfejlesztés *folyamatcéljai egyenértékűek* (pl. az együttműködés képességeinek kimunkálása, a konszenzusépítés, a megküzdés képességének kialakulása, érdekérvényesítés képessége, a megújulni tudás), a folyamatok végén jelentkező **kimeneti célok elérésével. Pl.** olyan konkrét eredmények, produktumok felmutatásával, mint pl. egy játszótér-építés, a közösségi rádió életre hívása, egy szervezet létrehozása, helyi kiadványok vagy rendezvények megszervezése, tanulmányutak lebonyolítása, hálózati szövetség kimunkálása stb.

„Az utat csak azon járva taposhatjuk ki!” (Miles Horton- Paulo Freire, 1990)

Nincs út az autonómiához – az autonómia maga az út.” (Galtung, 1980)

6. Alapvető jegy a saját erőforrásokra alapozás, s a meglévő erőforrások (beleértve a humán és közösségi képességeket, kulturális normákat, a fizikai, a gazdasági, a politikai, a hálózati, szervezeti erőforrásokat) **folyamatos bővítésének (bővíteni tudásának) a** filozófiája.

7. Mi a fő cél? Mit szolgál a közösségfejlesztés?

A közösségfejlesztés markánsan törekszik **a társadalmi részvétel (közösségi, kulturális részvétel) és a civil (állampolgári) részvétel** fokozására. A participáció diskurzusa felerősödőben van az utóbbi évtizedekben, egyrészt a demokráciakritika feloldásának eszközt látják benne, másrészt a társadalmi kirekesztés ellenszerét. Az utóbbi fogalom lényegének a többségi társadalomban szokásos társadalmi részvételre való képtelenséget tartják. A magyar szakirodalomból ismert a fenti megkülönböztetés, de a kutatások azt bizonyítják, hogy a kettő szorosan összefügg.

„A társadalmi részvétel a különféle érdeklődési, hobby, műkedvelő, szabadidős és hasonló érdekcsoportokban kifejtett szervezett tevékenységekben való részvételre, s az ennek kapcsán

születő személyes kapcsolatokra, kölcsönhatásokra vonatkozik. Míg a civil részvétel inkább az állampolgári aktivitás különféle megnyilvánulásaira utal: a helyi ügyekben való egyéni és csoportos részvételre és a helyi ügyek befolyásolására való képességre.” (Nizák- Péterfi, 2005)

8. Célcsoportokra irányultság. Az eltúlzott különbségelvűség veszélyei

A lokális közösségekre irányuló közösségfejlesztés a lakóhelyen élők minél nagyobb részvételét szándékolja, potenciálisan bárki érintett lehet. Léteznek olyan társadalmi kontextusok, ahol kimondottan a hátrányos helyzetű csoportok a megcélzottjai a közösségfejlesztésnek: a domináns (vagy helyi) társadalmi kirekesztettség által veszélyeztetett kisebbségek, ill. a jogszabályokban is kiemelt esélyegyenlőségi csoportok (fiatalok, nők, fogyatékkal élők, idősek). Másutt a radikális, politikai jellegű közösségi munka vállalja fel e csoportok közösségfejlesztését, hogy több jog, erőforrás, szimbolikus elismerés váljék osztályrészükké közösségi erővé szerveződésük nyomán.

Elismerve az azonos helyzet adta közös nevezők fontosságát a közösségfejlesztésben, szakmailag őrizkedni kell az egyes egyének összemosásától az adott csoportkategóriával, szimpla képletként kezelésükkel. A kiemelt célcsoportok sem mutatnak homogén egységességet. Mind az érdek- és kollektív identitás-közösségek, valamint a lokalitás sajátos társadalmi minőségének megértése is igényli az egyedi arculatok feltárását, nem érdemes egységes modellekkel közelíteni. A célcsoportok tagjai önálló célokkal, saját akarattal, saját felismerésekkel megáldott emberek, akiknek önrendelkezési jogát tiszteli a közösségfejlesztés.

A közösségfejlesztés lehetséges szakmai céljai, funkciói sokszínűek, változatosak, eltérő fókuszúak a társadalmi közeg (tér-idő koordináták) szükségletei mentén.

Nézzünk egy-két általános közösségfejlesztési orientációt, amelyeket megtalálhatunk a praxisban:

- a felelős és cselekvő állampolgáriság tapasztalatának meggyökereztetése;
- a helyzetfeltáró képesség kialakítása, a tájékozódás/ a szélesebb tudásszerzés igényének feltámasztása, megerősítése;
- a demokratikus közélet szintjének emelése, a demokratikus kultúra normáinak erősítése
- részvétel a közjó demokratikus értelmezésében, megvalósításában
- a (helyi) közösségi identitások megélése;
- reális alternatívák, megújulást kifejező utópiák elgondolása és közösségi megvalósítása;
- a társadalmi befogadás (inkluzivitás) növelése, az integrálás hídjainak kiépítése (a település, az intézmény, a szervezet szintjein is)
- az elnyomás-formák (akár strukturális okokból magyarázhatók, akár személyes viszonyokat tükröznek) csökkentése, minimalizálása, felszámolása; a hatalomstruktúrák megváltoztatása (az erőforrásokhoz jutásban, a jogokkal élésben, az elismerés formáiban);
- a komolyabb társadalmi problémák prevenciója, ill. konfliktus esetén a megoldásban való közreműködés
- az életminőség fejlesztése, jobb minőségű szolgáltatások, helyi intézmények építése, a közösségi állapotok javulása (magasabb bizalomszint a közintézményekben);
- a magasabb irányítási szintekre hatás és befolyásolási képesség növekedése;

E fejlesztési orientációk nemegyszer összekapcsolódnak a konkrét terepeken. Jellemző típusai a közösségi munkának az alábbi elemekből keverődnek ki:

1. helyi demokrácia, helyi közélet-fejlesztési orientáció, közösségi tervezés
2. városrehabilitáció, település(részek) integrált fejlesztése, vidékfejlesztés
3. kulturális, közösségi művészeti, szociokulturális fejlesztés
4. felnőttképzési, egész életen át tartó tanuláshoz kapcsolódó területek, közösségi tanulás
5. helyi gazdaságfejlesztés, szociális gazdaságfejlesztése
6. szegénység és kirekesztettség elleni munka
7. sajátos célcsoportokra irányuló közösségfejlesztés munka
8. multikulturális integrációra irányuló közösségfejlesztés

A felsorolás természetesen nem teljes, új arculatú társadalmi beavatkozások folyamatosan jelentkeznek a gyakorlatban.

Felhasznált irodalom:

- Alinsky, Saul (1989): Rules for Radicals. Vintage Books
- Arnstein, Sherry (1969): A Ladder of Citizen Participation. Journal of the American Institute of Planners 35. 216–224 p.
- Bauman, Zygmunt (2001): Szociológia és felvilágosodás Magyar Lettre (2001 tavasz) 40.szám (letölthető)
- Bauman, Zygmunt (2002): Globalizáció. A társadalmi következmények. Pécs: Szukits Kiadó
- Beck, Ulrich (2003): A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság- Századvég
- Beck, Ulrich (2008): Világkockázat-társadalom. Az elveszett biztonság nyomában, Szeged: Belvedere
- Budapesti Nyilatkozat. Az európai civil társadalom fejlesztése a közösségfejlesztés eszközeivel. (2004) Közösségfejlesztők Egyesülete Parola különszám, 1-3. p
- Castells, Manuel (2005): A hálózati társadalom kialakulása. Az információ kora I. Budapest: Gondolat
- Castells, Manuel (2006): Az identitás hatalma. Az információ kora - Gazdaság, társadalom és kultúra - II. Budapest: Gondolat
- Castells, Manuel (2007): Az évezred vége - Az információ kora - Gazdaság, társadalom és kultúra III. Budapest: Gondolat
- Delors, J.et al.(1997): Oktatás rejtett kincs. Budapest: Osiris- Magyar UNESCO Bizottság
- Galtung, Johan (1980): A Structural Theory of Imperialism. Ten Years Later. Journal of International Studies. Volume: 9 issue: 3, page(s): 181-196
- Giddens, Anthony (2005): Elszabadult világ - Hogyan alakítja át életünket a globalizáció? Budapest: Napvilág Kiadó
- Henderson, Paul (2006): A közösségfejlesztés alapelvei és gyakorlata. Parola 4.szám, 3-7p.

- Horton, Myles and Paulo Freire (1990): We Make the Road by Walking: Conversations on Education and Social Change. Philadelphia, Temple University Press
- Illeris, Knud (2015): The Development of a Comprehensive and Coherent Theory of Learning. European Journal of Education Special Issue: What Is Learning For? Volume 50, Issue 1, pp. 29–40, March 2015
- Jarvis, Peter (2006): Towards a Comprehensive Theory of Human Learning. Lifelong Learning and the Learning Society Vol.1. Routledge
- Lakatos, Kinga (2010): A képessé tétel (empowerment) lehetőségei a civil társadalomban. Civil Szemle, 2.szám (letölthető)
- Nizák, Péter- Péterfi, Ferenc (2005) A közösségi részvétel – társadalmi és hatalmi beágyazottság. Nonprofit Szektor Analízis: Tanulmányok a részvételi demokrácia gyakorlatáról. Budapest: EMLA Egyesület. (letölthető)
- Sennett, Richard (2012): Together: The Rituals, Pleasures and Politics of Cooperation. New Haven: Yale University Press; Allen Lane (UK).
- Stehr, Nico (2007): A modern társadalmak törékenysége. Budapest: Gondolat Kiadó
- Varga A. Tamás – Vercseg Ilona (1998, 2001): Közösségfejlesztés. Budapest: Magyar Művelődési Intézet